

ATLAS INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
ISSN:2619-936X

Vol:5, Issue:24

2019

pp.895-899

Article Arrival Date: 05.11.2019

Published Date: 28.12.2019

Şİİ DÜŞÜNCEDE MÂRİFETULLAH (HİCRÎ V. YÜZYILA KADAR) ¹

MÂRİFETULLAH İN SHİA (UP TO THE 5TH CENTURY)

Dr. Öğr. Üyesi, Fehmi SOĞUKOĞLU

Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Gaziantep/Türkiye
orcid.org/0000-0001-8994-630X

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31568/atlas.381>

Article Type : Research Article

ÖZET

Hicrî V. yüzyıla kadar olan dönemde Şia'da ahbârî ve usûlî olmak üzere iki gelenek oluşmuştur. Ahbârî gelenek Akâid ve Fıkıh başta olmak üzere bütün dinî bilgileri imamlardan gelen rivayetlere dayandırır. Usûlî gelenek ise imamlardan gelen rivayetleri dikkate almakla beraber aklî istidlâllere önem verir. Her iki gelenekte de hicrî V. yüzyıla kadar olan dönemde mârifetullah konusunun işlendiği görülmektedir. Usulî gelenek mârifetullah konusunu kelâmî bir zeminde incelemektedir. Rivâyetler göz önünde bulundurulduğunda ise ahbârî geleneğin kelâmî bağlamın ötesinde irfânî bir mârifetullah ortaya koyduğu tespit edilmektedir. Cafer-i Sâdık başta olmak üzere imamlara, mârifetullahla ilgili birçok rivâyet isnâd edilmektedir. Bu rivâyetlerde mârifetullahla mârifetü'l-imam kavramlarının iç içe geçtiği de görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Şia, Mârifetullah, Mârifetü'l-imâm, Ahbârî, Usûlî.

ABSTRACT

Two schools formed in the Shi'a doctrine until the fifth century, they are usulia and akhbaria. Al-Akhbaria refers to the imams in all the information. Al-Usulia is concerned with mental reasoning with an interest in rumors (hadiths). In both traditions it is seen that the issue of marifetullah was studied in the period up to the 5th century. Al-Usuli tradition examines the issue of marifetullah on a theological basis. When the narrations are taken into consideration, it is determined that the akhbari tradition has revealed a wisdom marifetullah beyond theological context. Many narrations about marifetullah are attributed to imams. In these narrations, it is seen that marifetullah and marifetü'l-imam are intertwined.

Key Words: Theology, Shia, Marifetullah, Marifetü'l-imam, Al-Akhbaria, Al-Usulia

1. GİRİŞ

Arapça'da teşeyyu' kelimesiyle ifade edilen şîlik ve şîleşme; taraf tutmak, tâbi olmak anlamına gelen Arapça (ş-y-a') kökünden türemiştir.² Bu kelime ilk dönemlerde sadece sözlük anlamıyla kullanılırken, zamanla sadece Hz. Ali taraftarlarını kapsayan bir mezhebin adı haline gelmiştir.

Şîliğin terim anlamının farklı şekillerde yapıldığı görülmektedir. Nevbahî (ö. 310/922): "İlk şîi fırka, ki onlar Hz. Ali'nin destekçileridir ve Ali'nin şîası diye isimlendirilmişlerdir. Bunlar Hz. Peygamber zamanında ve sonrasında da vardır. Hz. Ali'ye olan bağlılıkları ve onun imamlığını kabulleriyle bilinirler."³ der. Şîa'nın usûlî geleneğinin öncülerinden Şeyh Müfid (ö. 413/1022): "Emîrü'l-mü'minîn (Ali b. Ebî Tâlib)'in Hz. Peygamber'den hemen sonra

¹ Bu makale *Süfi ve Şii Düşüncede Bilgi Anlayışı (Doğuşundan V/XI. Yüzyıla Kadar)* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

² Muhammed ibn Manzûr, "Şya'" *Lisanü'l-Arab*, VIII, s. 188.

³ Nevbahî, *Fırakü'ş-Şia*, Dârü'r-Reşâd, Kahire 1992, s. 28

imâmetine inanmak ve hilâfette kendisinden önce gelmiş kimselerin imâmetini reddetmek ve onların itikatta ona tâbi olduğuna ve onun onlardan hiçbirisine itikat noktasında tâbi olmadığına inanmaktır.”⁴ şeklinde tarif eder. Şîa'nın önemli isimlerinden Şehîd-i Sâni (ö. 966/1559) ise: “Şîî; Hz. Ali taraftarı olup, onu imâmette kendisi dışındakilerden öncelikli gören kişidir. Bu kişi Hz. Ali dışındaki diğer on bir imamı kabul etmese bile şîidir.”⁵ sözleriyle tanımlamaktadır.

Şîa mezhebi'nin oluşum ve gelişiminde daha çok siyasî olayların rol oynadığı görülmektedir. Bulut, bu noktada önemli bir tahlil yaparak; mezheplerin teşekkülünün bir anda olmayıp, belli bir süreç içerisinde gerçekleştiğini, dolayısıyla şîîliğin Tevvâbûn hareketine kadar geliştiği ve bu hareket esnasında Teşeyyu' ismiyle temâyüz eden kimselerin tezâhür ettiğini zikreder.⁶ Bu tahlilde de belirtildiği gibi, şîî düşünce Tevvâbûn hareketinden önce inanç boyutunda münferid bir şekilde var idiyse de ilk defa bu hareket esnasında siyasal, toplu bir varlık olarak kendini göstermiştir. Bu dönemde ortaya çıkan şîî adı sadece tarafgir anlamı taşımamakta ve ric'at ve bedâ gibi müslümanların genelinde olmayan bazı inançları içermektedir.

Tevvâbûn hareketinden hicrî V. yüzyıla kadar olan dönemde şîî düşüncenin önemli kaynakları kaleme alınmış, usulî ve ahbarî gelenek temel fikri yapısını oluşturmuştur. İmamiyye'nin dört temel hadis kaynağından *Men La Yahduruhu el-Fakih*, *Tehzibu'l-Ahkam*, *El-İstibsâr* ve yine Nûmânî'nin *Gaybe* isimli kitabı bu dönemin önemli eserlerindedir. Şeyh Müfid'le başladığı kabul edilen usulî geleneğe kaynaklık eden; *el-Evail*, *Resailü Şeyh Müfid*, *el-İrşad*, Şerif Radi'ye ait *Resailü Şerif Radi*, Şerif Mürteza'nın *el-Mukni fi'l-imâme*, *eş-Şafi fi'l-imâme*, *el-Mulahhas fi usuli'd-din*, *el-Emali*, Ebu Cafer et-Tusi'nin (ö. 460/1067) *el-İktisad*, *el-Gaybe* gibi eserleri de hicrî V. asra kadar olan dönemde yazılmıştır.

2. KULEYNÎ VE ŞEYH SADÛK'UN RİVÂYETLERİNDE MÂRİFETULLAH

Şîî eserlerde mârifetullah konusuna birincisi; Allah Teâlâ'nın esması, sıfatları gibi konuları içeren kelâmî açıdan, ikincisi ise; havasa has olan ism-i a'zam, elest bezmi bilgisi gibi bir mârifet çerçevesinden olmak üzere, iki açıdan yaklaşmaktadır.

Kuleynî, konuyla ilgili birçok rivayete yer verir. Bu rivayetlerin bir kısmının kelâmî anlamda mârifetullahla alakalı olduğu görülmektedir. Bu rivayetlerde mârifet anlayışı şu üç şekilde ortaya konulmaya çalışılır: I- Tenzihî bir Tanrı algısı, II- Mârifetü'r-resûl adı altında Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik, III- Mârifetü'l-imam adı altında gaip imama inanmak. Onlara göre bunlardan bir tanesinin inkâr edilmesi tümünün inkârı anlamına gelmektedir.⁷ Bu söylemden mârifetü'l-imamı olmayan bir kimsenin mârifetullahı da yoktur sonucu ortaya çıkmaktadır.

Kuleynî, İmam Zeynelâbidîn'in mârifetullahı “Allah Teâlâ'nın vahdaniyetini, yüceliğini, rahmetini, izzetini, ilmini, kudretini, üstünlüğünü, fayda ve zararın ancak ondan olduğunu, gözlerin onu ihata edemeyeceğini, Hz. Muhammed'in onun kulu ve resûlü olduğunu, onun getirdiği her şeyin hak olduğunu bilip, bunlara inanmaktır.” şeklinde açıkladığını nakleder.⁸

Kuleynî'nin aktarmış olduğu rivayetlerin bir kısmı da, sadece havasa ait mârifet bilgilerini içermektedir. Bunların birisinde; Hz. Süleyman'ın veziri Âsaf'ın Belkıs'ın tahtını bir anda getirebilmesini, onun ism-i a'zamı bilmesiyle ilişkilendirir. Rivayette ism-i a'zamın gerçekte yetmiş üç kısım olduğu, Âsaf'ın bunlardan sadece bir tanesini bildiği, imamların ise yetmiş ikisini bildiği aktarılır.⁹ Bu söylem, imamlardaki mârifetullah bilgisine diğer insanların

⁴ Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, Mu'temerü'l-âlemî li-elfiyyeti's-Şeyh Müfid 2000, s. 35

⁵ Şehid-i Sâni, *Er-Ravdatü'l-Behiyye Fi Şerhi'l-Lumuati'l-Dimeşkiyye*, Beyrut ty, III, s. 128.

⁶ Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 123.

⁷ Kuleynî, *el-Kâfi*, s. 269.

⁸ Kuleynî, *el-Kâfi*, V, s. 54.

⁹ Kuleynî, *el-Kâfi*, s. 286

ulaşılamayacağına işaret etmektedir. Benzer bir rivayet İmam Ca'fer'den de nakledilmektedir. Buna göre insanlar mârifetullahı bilselerdi dünyadan tamamen yüz çevirip bu bilgiye yönelirlerdi.¹⁰

Sadûk ilmin en üst noktasının mârifetullah olduğunu belirten çeşitli rivayetler aktarmaktadır. Bunlardan birisi şu şekildedir:

“Bir bedevî Hz. Peygamber'e yâ Resûlallah bana garâibü'l-ilmi öğret der. Hz. Peygamber sen ilmin en üst noktasıyla ilgili ne yaptın ki bunu soruyorsun der. Bedevî; ilmin en üst noktası nedir yâ resûlallah diye sorar. Hz. Peygamber Allah'ı hakkıyla bilmektir der. Bedevî; Allah'ı hakkıyla bilmek nedir diye sorunca Hz. Peygamber: Onu eşsiz, benzersiz, örneksiz, tek ve bir, zâhir ve bâtın, ilk ve son, dengi olmayan olarak bilmendir der.”¹¹

Sadûk'un aktardığı bu rivayette her insana vacip olan kelâmî bağlamdaki mârifetullah vurgulanmaktadır.

Sadûk, mârifetü'l-imamla mârifetullah arasındaki ilişkiyi teyit eden rivayetlere de yer verir.¹² Bu konuda, Ca'fer-i Sâdık'a mârifetullahın ne olduğu sorulduğunda “İmamı tanımaktır.” dediğini zikreder.¹³ Bu yaklaşımın, şîh düşünceye özel bir mârifetullah metodu olduğu söylenebilir.

Sadûk bunların dışında havasa özel mârifetullahtan da bahseder. Mârifetullahın bu yönü aklî istidlâllerle bilinemez. Ona göre bu yöndeki bir Allah bilgisine mahlûk işaret edemez. Buna ancak Allah'la ulaşılabilir.¹⁴

3. USULÎ GELENEKTE MÂRİFETULLAH

Şeyh Müfid selefleri gibi mârifetullah konusunu İmâmiyye mezhebi açısından değerlendirmektedir. Onun yaklaşımının diğerlerine göre daha kelâmî ölçülerle olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda o, mârifetullahla küfrün birleşebilme durumunu inceler, yani Allah Teâlâ'yı bilen birisi kâfir olabilir mi? bir diğer ifadeyle kâfir olan bir kimse Allah Teâlâyı bilebilir mi? sorularının yanıtını arar. Ona göre cehaletle küfür, mârifetle iman arasında ikişki vardır. Ancak bu ilişki mârifetsiz imanın olmayacağı yönüyledir.¹⁵ Bu bağlamda mârifet sahibi birisi küfür içerisinde olması mümkünse de, mârifeti olmayan bir kimsenin iman dairesinde bulunması olanaksızdır.

Şîa içerisinde mârifetullah konusunda en derli toplu bilgiyi sunanın Şerif Mürtezâ olduğu söylenebilir. O, *Resâil*'inde mârifetullahı ulaşma metodu adı altında bir başlık açarak konuyu incelemektedir. O, bu konuda temelde iki görüş olduğunu, bunlardan birincisinin bu bilgiye akılla ulaşmak, ikincisinin de semâî olarak ulaşmak olduğunu belirtir. Ona göre mârifetullahı semâî olarak erişilemez. Nitekim semâî olarak gelen hususlar ancak temel Allah bilgisi kişide oluştuktan sonra mümkündür. O, “mârifetullahı, ancak imamla erişilebilir” düşüncesini de reddeder. Çünkü mârifetü'l-imama, ancak mârifetullahtan sonra, semâî delillerle ulaşılabilir.¹⁶ O, bunun aynı zamanda peygamberî bir metod olduğunu savunur. Hz. Peygamber'in önce Allah'ın tevhidine, sonra kendisine ittibaya çağırdığına dikkati çeker.¹⁷ Mârifet-iman ilişkisi konusuna da değinen Mürteza bu konuda Müfid'in yolunu takip etmiştir.¹⁸ Şerif Mürtezâ'nın

¹⁰ Kuleynî, *el-Kâfi*, VIII, s. 203.

¹¹ Sadûk, *et-Tevhîd*, 284-285.

¹² Sadûk, *Men lâ yahduruhu el-fakîh*, s. 315, 606; *Meânü'l-ahbâr*, s. 48; *Uyûnu ahbâri'r-Ridâ*, II, s. 145; *İlelü'ş-şerâi'*, s. 340; *el-Hidâye*, 4, s. 4.

¹³ Sadûk, *İlelü'ş-şerâi'*, s. 11.

¹⁴ Sadûk, *et-Tevhîd*, s. 143.

¹⁵ Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, s. 331.

¹⁶ Şerif Mürteza, *er-Resâil*, I, s 127-128.

¹⁷ Şerif Mürteza, *er-Resâil*, II, s 330.

¹⁸ Şerif Mürteza, *er-Resâil*, II, s 329.

sunmuş olduğu bilgilerden, onun seleflerine nazaran konuyu daha toparlayıcı olarak ele aldığını söylemek mümkündür.

Şeyh Tûsî mârifetin zorunlu bilgi olmadığını açıkladıktan sonra¹⁹ mârifetullahı ulaşmanın yolunun nazar ve istidlâl olduğunu belirtir.²⁰ O, bu konuda Şerif Mürtezâ'nın bırakmış olduğu boşluğu da doldurarak, mârifetullahı iki kısma ayırır. Bunlardan birincisi, kendisiyle sevap hak edilmeyen mârifettir ki o, bunun kâfirlerde olmasını câiz görür. Yahudi, Hıristiyan ve bazı İslâmî mezheplerin mârifeti bu minval üzeredir. İkincisi ise, kendisiyle sevap hak edilen mârifettir ki ona göre, bu mârifete eren bir kimse kâfir olamaz.²¹

4.SONUÇ

Şîî düşüncede mârifetullah konusunda, ahbârî-usulî gelenekler arasında farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Kuleynî ve Sadûk'un aktardığı rivâyetlerde önerilen mârifetle, Mürtezâ'nın önermiş olduğu mârifet, içerik olarak birbirine eşit değildir. Mürtezâ'nın söylemiş olduğu mârifet, Allah Teâlâ hakkında bilinmesi zorunlu hususları kapsarken, rivayetlerde geçen mârifet, bunun ötesinde Allah Teâlâ'nın kendi zâtı hakkındaki çeşitli bilgileri bir kuluna öğretmesi anlamındadır.

Şîî düşüncede marifetullah konusunun mârifetü'l-imam'dan bağımsız olmadığı, mârifetü'l-imamın konunun daha merkezinde yer aldığı görülmektedir.

Şîî düşüncüyü bir bütün olarak ele alırsak, mârifetullah algısının iki yönlü olduğu söylenebilir. Buna göre mârifetullahın ilk basamağını Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatlarını bilme ve inanma oluşturur. Bu mârifetullah, asgarî düzeyde var olması gereken zorunlu bir mârifettir.

Mârifetullahın diğer basamağı, Allah Teâlâ'yı hakiki anlamda bilmektir ki bu imamlara has bir durumdur. Bu, nazar ve istidlâlde elde edilemez. Buna ancak Allah Teâlâ'nın kendisini bildirmesiyle ulaşılır. Şîîlerde bu bilgi bir önceki imamın ölümünün ardından, yeni imamda oluşan zorunlu bir Allah bilgisidir. Bu bilginin mahiyeti her iki geleneğe göre de varılan makamla ilişkili olduğundan bu bilginin içeriğiyle ilgili detaylı bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bu bilginin ism-i azamı da içerdiği, dile getirilmektedir. Şîî düşüncede imamın tanınmasıyla mârifetullahın oluşması arasında bir bağ kurulsa da, ilk dönem şîî müellifler bu ilişkiyi net bir şekilde ortaya koymamışlardır.

¹⁹ Tûsî, *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, IV, s. 185, 439.

²⁰ Tûsî, *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, V, s. 431.

²¹ Tûsî, *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, I, s. 190.

5.KAYNAKÇA

- İbn Manzûr, Muhammed, *Lisanü 'l-Arab*, I-XV, Dârü Sâdir, Beyrut ty.
- Nevbahtî, *Fırakü 'ş-Şîa*, Dârü'r-Reşâd, Kahire 1992
- Şeyh Müfîd, *Evâilü 'l-makâlât*, Mu'temerü'l-âlemî li-elfıyyeti'ş-Şeyh Müfîd, Kum 2000.
- Şehid-i Sâni, *Er-Ravdatü 'l-Behıyye Fi Şerhi 'l-Lumuati 'l-Dimeşkiyye*, Beyrut ty.
- Bulut, Halil İbrahim, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011
- Kuleynî, *Fürûu 'l-Kâfi*, I-V, Dârü't-teâruf, Beyrut 1990.
- , *Usûlü 'l-Kâfi*, Dârü't-teâruf, Beyrut 1990
- Sadûk, Ebû Ca'fer, *İlelü 'ş-şerai'*, s. 191-200.
- , *el-Hidâye*, Muessesetü'l-İmami'l-Hâdî, Kum h.1418.
- , *İlelü 'ş-şerâi'*, Dârü'l-Mürtezâ, Beyrut 2006.
- , *Kemâlü 'd-dîn ve tamâmu 'n-ni'met*, Tah. Hüseyin el-A'lemî, Muessesetü'l-a'lemî, Beyrut 1991.
- , *Kitabü't-tevhîd*, s. 135.
- , *Meânü 'l-ahbâr*, Tah. Ali Ekber el-Gifârî, Dârü'l-ma'rife, Beyrut 1979.
- , *Men lâ Yahduruhu el-fakîh*, I-IV, Tah. Hüseyin el-A'lemî, Muessesetü'l-a'lemî, Beyrut 1986.
- , *Musannefâtu Şeyh Sadûk*, Dârü'l-Müctebâ, Kum 2008.
- , *Uyûnu ahbâri 'r-Ridâ*, I-II, İntişârâtü'ş-Şerîf er-Râdî, Kum h. 1378.
- Tûsî, Ebû Ca'fer, *et-Tibyân fi tefsîri 'l-Kur'ân*, I-X, Tah. Ahmed Habib Kaysar el-Âmilî, yy, ty.